
Ntùle Okwu *Igba Akwùna* n'Asụsụ Igbo: Usoro Amụmamụ Ncheke

Edith Ukamaka Nwobu & Aghaegbuna Haroldson Uwaezuoke

Umjedemede

Nchọcha a lebara anya n'okwu igba akwùna n'Igbo n'usoro amụmamụ ncheke. Ihe ndị e bu n'obi bagide n'ememnchọcha a bụ: ichọputa mburū ndị Igbo ji eziputa akwùna; ima udi ọwa nhuta ha ji akọwa okwu ndị a; imata udi echiche nhurunanya ha ji amado na nke nhurunuiche na ichọputa ma e nwere ike iji ntunyere wee tuchaa okwu ndị a. E nwetere ngwa nchọcha site na nchemi echiche na nchighari uche. Atutu e ji tuchaa data bu atutu ọwa nhuta ma o bu ntunyere. Na nchoputa, mburū ndị Igbo ji eziputa akwùna gunyere: igba n'ezi, igba awantilo, oku enu, abali agba aka, ukwu idi n'ezi, ipu n'aka, akwaaju oyi, igba nrira, ikwunye kotin, ikpu iku anya. Ozo, udi ọwa echiche ha ji akọwa okwu ndị a bụ: ndinike, ndinuzo, ndinime na mwepu ogbochi. Udi echiche a choputara ha na-amado na nke nhurunuiche gunyere: igba egwu, ikpuchapu iku anya, otutu mmadu idina n'otu akwa, oku inwuli elu, ikwunye kotin n'ulo, mkpi igba ewu dgz. Nke a putara na mburū Igbo gbasara akwùna na-agbasoro iwu amụmamụ ncheke.

Okpurukpu Okwu: Igba akwùna, mburū, amụmamụ ncheke, ọwa nhuta, asụsụ Igbo

Abstract

This research is on cognitive linguistic analysis of Igbo words of promiscuity. The objectives of the study are: to find out metaphors that Igbo people use in expressing promiscuity; to know the type of

image schema used in explaining these things; to know how they relate psychological ideas to the physical and to find it they these metaphors could be analysed using image schema. Data were obtained from the researcher's critical thinking as a native Igbo speaker. The Image schema theory was used to analyse the data. Findings reveal that the metaphors used by the Igbo people to show promiscuity include: igba n'ezì, igba awantìlò, òkù enu, abalì agba aka, ùkwù ìdì n'ezì, ipù n'aka, akwa ajù oyi, igba nrìra, ìkwunye kòtìn, ìkpù iku anya. Again, the type of image schema used in understanding these metaphors are: force schema, path schema, containment schema and counter force. The identified types of ideas being used in understanding these metaphors include: dancing, shaving the eye brow, many people lying on one bed, light flashing up, putting curtain in the room, goats mating, and so on. This implies that Igbo promiscuity metaphors follows the rule of cognitive linguistics.

Keywords: Igbo promiscuity, metaphor, cognitive linguistics, image schema, Igbo language

1) Ndubata

Amụmamụ ncheke malitere n'arụmụka dị n'etiti ndị kwadoro atụtụ nsina gburugburu na nke nsinuburu. Ndị otu amụmamụ ncheke kwenyere na ma ngwa mmụta asụsụ ma ngwa ndina gburugburu dị mkpa iji mụta asụsụ. Nke a pụtara ihe na nkwenye amụmamụ ncheke n'asụsụ bụ mburu n'ihì na ọ bụ echiche nhurunya ka a na-amado na nke nhurunuhe. Otu n'ime mbunuche amụmamụ a bụ iji sayensị na amụmamụ ndinuburu nyochaa etu mmadu si aghota ihe di na gburugburu ya.

Ihe gbasara etu mmadu si aghota mburu bu ihe otutu ndi nchocha bidorola lebawa anya. E meela nchocha di iche iche iji

choputa etu mba na asusu di iche iche si aghota okwu ha na-ekwu oge ha na-enwe mmekorita kwa ubochi. Nke a putara ihe n'oru Rodriguez (2009), nke nchocha ya bu maka ichoputa echiche a n-esite na mburu metutara anumanu mata nsirihu Bekee na Spanish nye umunwaanyi. Ebumnobi nchocha a bu: ichoputa mburu ndi Igbo ji eziputa akwuna; ima udi owa nhuta ha ji akowa okwu ndi a; imata udi echiche nhurunanya ha ji amado na nke nhurunuche na ichoputa ma e nwere ike iji ntunyere wee tuchaa okwu ndi a. Nsoygbu kpalitere nchocha a bu na e nwebeghi nchocha e mere gbasara okwu *akwuna* n'Igbo n'usoro amumamu ncheke. Tinyere nke a, otutu umu Igbo adighizi aghota mburu ndi a n'ihu na ha amaghi nsirihu na owa echiche okwu ndi a dabeere na ha. Udi nchocha e mere bu nke nkowa. A gbaliri ikowa owa echiche di iche iche na etu ndi Igbo si eji ha aru oru. E nwere ngwa nchocha site n'odo okwu nwanchocha ma di ka nwa afo Igbo. Nchocha a ga-eme ka ndi mmadu mata etu ndi Igbo si amado echiche nhurunanya na nke nhurunuche.

2) Nkowa okpurukpu okwu ufodu

N'ebe a, a kowara okpurukpu okwu ufodu di ka ha si metuta nchocha a.

2.1 Mburu

Na nkowa Mbah, Mbah, Ikeokwu, Okeke, Nweze, Ugwuona, Akaeze, Onu, Eze, Prezi, na Odii (2013:9), "Mburu bu atumatu okwu na-eji njirimara otu ihe ma o bu echiche ya atunyere nke ihe ozo." O bu otu n'ime atumatu okwu e nwere n'asusu. Atumatu okwu bu nka e ji ekwu okwu gbowam n'udi o ga-eweta mmechu ihu, esemokwu, mkpari ma o bu tinye onye kwuru ya na nsogybu. Nke a mere na a na-akpi okwu mgbe a na-ekwu otutu ihe na-ata aru na nti ma o bu nke ga-ebute idu aka n'onu. N'iga n'ihu, Mbah na Mbah (2014:100) kwukwara na, "Mburu bu otu n'ime atumatu okwu nke

na-esikarị ike ighọta. Mana site n’ihe mmadụ maburu, nwa afọ asusu ọ bụla na-aghọta ya n’egbughị oge.”

Ndị ọkachamara n’amụmamụ ncheke na-arụ ụka na mbụrụ abughị okwu nzuzu, kama na ha na-eziputa akparamagwa na agwara gbasoro ezi usoro. Ya mere Saeed (2007:348) ji ziputa agwara ụfọdụ mbụrụ nwere, nke mbụ bụ na ihe a na-ekwu na ihe e ji ya arugara aka agaghị abụ otu ma ọ bụ yite onwe ha. Ọ bụ ya na-eweta ịtụnanya nke na-eso mbụrụ ọ bụla. Ọ bụ ịtụnanya a nke na-adabaghị adaba n’ọnọdụ nkịtị ma nwee echiche n’ụdị atumatụ okwu kpatara na mbụrụ niile na-aburū ụbụbọ ihe ofe bụ nye ụtara. Agwara nke abụọ bụ ezi usoro. Nke a na-emetuta etu mbụrụ esighị ewube naanị otu ntunyere, kama a na-ejikọta nsinebe na ihe ntunyere n’ụdị ịgbatị echiche mbụrụ. Omuma atụ bụ iwere ọwụwa na mbuwanye anyanwụ tunyere omumụ na uto umụaka.

Nke atọ bụ na mbụrụ anaghị arugara ihe abụọ yiterenụ aka. Kama ọ na-akpali ọnyụ iwere echiche nsinebe mado n’ihe ntunyere, ima atụ ‘Ndu bụ njem’. Ọ pụtaghị na a ga na-akọwa njem n’ụdị ndụ, dị ka isi ‘A muola ụgbọ anyi’. A sigodu na e were ihe dị etu a kwuo okwu, o were anya na mputara ya ga-adiriri omimi karịa ihe e kwuru kpom kwem. Ọzọ bụ na mbụrụ na-eji nhurunanya akọwa ihe nhurunuiche. Mbụrụ ‘Ndu bụ njem’ na-eziputa agwara a. A na-ewere ihe ndi anyi na-eme kwa ụbọchị wee na-atunyere ndu na onwu mmadu. Nke a apụtaghị na mbụrụ enweghị ike inwe nsinebe na ntunyere nhurunuiche. A hutara mbụrụ na nchocha a di ka okwu ọ bụla e kwuru n’uzọ mkpuke iji zonari ofeke ihe a na-ekwu. O nwere ike ibu otu mkpuruokwu, nkebiokwu, nkebiahirị ma ọ bụ ahiriokwu.

2.2 Agba mbụrụ n’usoro nseke

Mbụrụ putara ihe n’ihe omumụ ncheke n’ihi na usoro mbụrụ na ebunnuiche amumamụ ncheke yitere. Mbụrụ na-emetuta iji otu ihe tunyere ihe ọzọ, ebe amumamụ ncheke n’aka nke ya na-esite

n'emereme na emume a na-ahụ na gburugburu nakwa na mmekọrịta mmadụ na ibe ya na-ekepụta echiche nke e ji aghọta ma na-amado n'ụbọbọ gbasara ekereke na echiche nhurunuche. Maka na mburu na amumamu ncheke metutara nakwa na ha abuo metutara nhurunanya nye nhurunuche, mburu nwere nnukwu agba nye usoro amumamu ncheke, Mbah, (2014). Ihe nke a putara bu na e wepu mburu, amumamu ncheke ga-eri ajo mperi. Echiche a kwadoro nke Saeed (2003) site n'isi na mburu nwere onodu n'echiche okwuu, o na-enwe nngide n'otutu akparamagwa iji sayensi asusu. O gara n'ihu nye omumatu site n'onu Sweetser (1990) na "Uche di ka ahụ", ebe a na-ahuta ihu di ka nghota, inu di ka nrube isi, ilele di ka ihoro. Nke a putara na mgbanwe na-adi na nghota abughi nke tumbom tumbom, kama o na-esite na nngide nke mburu sitere na "Uche di ka ahụ." Na nkowa Mbah (2014), ihe di ka o di iche n'etiti mburu na amumamu ncheke bu na usoro ncheke na-eme nkowa ya gbowam, ebe mburu na-eme nke ya n'uzo mkpukwe.

2.3 Akwuna

Nke a bu mmadu iso otu di iche iche tumadi nke o na-enwe mmeko nwoke na nwaanyi na ya. E kwenyere na okwu a sitere n'aha obodo di n'Ogoja nke Kros Riva a na-akpo *akwuna*. Oge ndi ocha na-achị ala anyi, ha na-ewe umu nwaanyi n'oru isi nri. N'oge ahụ e were ya na ha na umunwaanyi ndi akwuna na-edina ma a kwuo ha ugwo. Ya mere ndi Igbo ji kpowa onye ya na onye o bua abughi di ma o bu nwunye ya na-emeko akwuna, (hu Echeruo, 1999:297). Nke a putara na akwuna bu mmadu inwe mmeko maka otu ihe nrite ma o bu nke ozo. N'ebe a, okwu a bu *edina* di n'etiti mmadu abuo abughi di na nwunye n'udi mgbere. Ya bu, were ihe m nwere ka i nye m ihe m choro.

3) Ntuleghari atutu

Na ngalaba a ka a tūleghariri atutu ụfọdụ metutara nchọcha a.

3.1 Atutu amumamu echiche

Amumamu echiche bu ngalaba sayensi asusu na-amu maka nghota mkpuruokwu na nkwuputa ga (Ndimele, 2005:1). N'okwu Saeed (2007:3). "Amumechiche bu omumu nghota na-adị site n'iji asusu akparita uka." Mbah na Mbah (2014:95) kwuru na ngalaba ihe omumu a na-atule nghota nke mkpuruokwu na ahiriokwu di iche iche nwegasiri. Ihe ndi a na-akowa bu na amumechiche bu ogo sayensi asusu, nke na-eleba anya na nghota di n'asusu mmadu. E nwere otutu atutu e ji ahuta mputara echiche n'amumamu asusu.

Atutu ndinechiche nsinuburu, di ka Ogbulogo (2005) si kwaaa, na-ekwu na e nwere ike ikewapu nghota okwu puo n'okwu ahụ n'onwe ya. Nke a putara na nghota na-esite n'echiche. Mbah na Mbah (2014:97) si, "Atutu a na-akowa na mputara ihe bu ihe na-agbata mmadu n'uche mgbe a kpoturu ya bu ihe aha." Onye no n'isi atutu a bu Jean Piaget site na nchocha ya etu umuaka si amuta ihe "The origins of intelligence in children" n'afọ 1952. O kwenyere na echiche ihe nwere udidi izugbe na nke myiri izugbe. O na-akowa na ihe o bula ga-enwe enyo uche ya.

Pavlov, Skinner na Bloomfield tputara atutu nzaghachi n'afọ 1950. Ha na-akowa na mgbe e nwere mpatuta, a ga-enwe nzaghachi na-eso ya. Ihe o putara bu na mkpatuta na nzaghachi na-aha nhatanha. Ya bu, okwu na-eweta osisa.

Atutu nchoputazi bu nke Taski (1933) bu onyeisi ya. Di ka Mbah na Mbah (2014:90) si kwaaa, "Atutu nke a na-akowa na mgbe a na-atule ndinechiche okwu, e kwesiri imata n'ezie ma okwu ahụ nwere agwara ndi ahụ a si na o nwere." Iwu Taski nyere gbasara atutu a bu na ihe bu ihe naani ma o buru ezie na ihe bu ya bu ihe. Ya bu na "Y bu Z naani ma o buru na Y bu Z."

Atutu njirime bu atutu nghota na-ekwu na nghota okwu o bu la gbadoro ukwu n'etu ndi obodo si were okwu ahụ na-arụ oru di ka Mbah na ndi ozo (2013:58) kowara. O bu Ludwig Wittgenstein tuputara atutu a n'afọ 1953. O na-akowa na echiche okwu o bu la nwere gbadoro ukwu n'ihe e ji okwu ahụ eme n'asusu o no na ya. Ihe nke a putara bu na o bu ndi nwe asusu nyere ya ihe o bu. Ogbulogo (2005:27) kwuru na e nwere ike ikpo atutu njirime otutu nsinononodu. Wittgenstein bu onyeisi atutu a si na nkwuputa o bu la bu echiche o na-amuta n'onodu e ji nkwuputa ahụ mee ihe, (Ndimele, 2005:24). Atutu a ka di mkpa taa n'ihi na o na-eziputa echiche na nsirihu mba di iche iche.

3.2 Amumechiche nchenogwa

Nchenogwa bu amumamu sayensi asusu bu alaka na-etolite na lingwistiiks. Croft and Cruse (2004:1) si na lingwistiiks nchenogwa bu usoro ihe omumu a na-agbaso n'imu asusu, nke bidoro na ngwucha 1970 na mbido 1980. Ngalaba a na-ahuta amamihe lingwistiiks di ka otu n'ime echiche na ncheputa. Mbah na ndi ozo (2013:59) kowara nchenogwa di ka, "ngalaba ihe omumu na-esite n'ihe omumu lingwistiiks, sayensi uburu, uche na sayensi ncheputa, wee tulee ma nyochaa nghota". Croft na Cruse (2004:1) hutara ihe ato lingwistiiks nchenogwa hiwere isi na ha. Ha bu: asusu nsinuburu nnooro onwe ya; utwasusu bu mmeputa; amamihe asusu na-esite n'iji asusu ruo oru. Uchechukwu (2011:23) si na lingwistiiks nchenogwa bu mbiakota onu nke mmasi nchocha di iche iche nke otu ihe jikoro ha bu usoro omumu asusu ozuru mba. Gibbs (1996) n'Uchechukwu (2011:23) kowara na ihe mere nchenogwa opuru iche bu na o gbadorokari ukwu n'omuma kpom kwem, atutu nchenogwa di iche iche, atutu nhuta, mburu ncheputa na ndi ozo ndi na-aputa ihe n'obibi ndu mmadu kwa ubochi. Lingwistiiks

nchenogwa nwere nnukwu alaka abuo: amumechiche nchenogwa na usoro nchenogwa nye utosasusu.

Amumamu echiche nchenogwa bu alaka lingwistiiks nchenogwa nke na-ahu maka nghota na ncheputa. O bu ngalaba lingwistiiks nke na-ewebata akuku lingwistiiks di iche iche ma n-ene ncheputa atumatu asusu na echiche mkpuru okwu usoro ohuu (Langacker 1991:295). Nke a putara na amumamu echiche nchenogwa anaghi ewezuga mmeputa puo na mmara. Clauser na Croft (1999:2) ziputara na atutu kacha puta ihe na amumechiche nchenogwa bu ncheputa, ya bu, nnochii anya nsinuburu pekarichara mpe. Nke a bu n'ihii na e ji ihe a na-ekwu maka ya atunyere mputara nkwaputa ma o bu mmeputa o bula.

3.3 Atutu nhuta

Atutu nhuta bu atutu amumamu echiche nke kwenyere na echiche mmadu na-ewube owa nhuta di iche iche otu oge. Owa ndi a di iche iche bu ihe na-eme ka otutu echiche na-eselite mgbe e kwuru otu ihe jikotara ha. Etu o sila di, e nwere uzọ echiche na-ebudo ibe ha. Uzọ echiche ndi a gbasatara emereme a na-ahuta anya na mmekorita mmadu na ibe ya kwa daa. O bu mwube a ka a na-agbatii echiche ya n'ikowa owa echiche ndi ozọ tara akpu ndi a naghi ahii anya. Saeed (2007) na nkwaputa ya si na nghota di na nhuta gburugburu, na-emeghari ahii, anyi na-akpu echiche nke anyi ji aghota ihe nhurunuche. Tinyere nke a, o bughii otu uzọ ka onuu si achikota ma na-aghota ihe niile o getere na nti. E kwenyere na a bia na ngwa mmuta asusu, e nwere alaka di iche onuu si na-ekpokota, na-afanye ma na-atapi ihe o nuru. O bu uzọ a na-eme na o na-adiri mmadu mfe ighota ihe okwu kwuru mgbe e kwuru otutu ihe nwere otu njirimara ma o bu ndoko. Onuu na-ahazighari ya ma tinye ya n'akuku uburu kwesiri ekwesii iji mee ka ntapii na nzaghachi di ngwa ngwa. Orton, Langacker na Fauconnier na-akowa na e nwere owa nkowa echiche

atọ pụtara ihe. Nke a pụtara ihe na Johnson (1987). Ha bụ, ọwa ndinime, ọwa ndinuzo na ọwa ndinike.

A bja n'owa ndinime, ha na-akowa na a na-eji etu ihe si adi n'ime ihe ozo wee na-akowaputa usoro echiche nke a naghị ahụ anya gbadoro ukwu n'usoro ndinime a. O bụ echiche nke a na-ahụ anya ka a na-agbatị wee na-ewube ma na-aghota echiche nhurunuche. Ima atụ: *A si na Nkechi dina n'akwa*. Ihe o pụtara bụ na o no n'ime ulọ ya. O putakwara na akwa ahụ di n'ime ulọ ya. Ha kwuru na udi nhuta a nwere udi agwara na-adabere n'ihe anyi nwachaputara n'emume anyi.

N'owa ndinuzo, Johnson (1987) na-akowa na ndinuzo na-egosi nnwachaputa ngaghari anyi kwa ubochi n'ụwa nakwa mmekorita anyi na ihe ndi ozo. O gara n'ihu kwuo na njem anyi nwere mmalite na njedebe, nwekwaa ebe a ga-agafe n'uzo nakwa ntuzi aka. Owa ndinuzo na-akowa na oge o bula ndi mmadu na-agaghari site n'otu ebe gaa ebe ozo. Ka ha no na njem ụwa a, ha na-ahuta amamihe di iche iche di n'etiti ebe ha malitere njem nakwa ebe ha na-ejedebe. Saeed (2007) si na nkowa owa a di iche iche site n'ugbala na-aga aga, ruo n'etu o si agba oso, ruo n'ihe ndi nochiri ya uzo, ruokwa n'ike o ji agafe. Site n'idabere na nke a, owa ndinuzo nwere ebe mbido (nsinebe) nke e ji **A** mara, ebe njedebe (ntunyere), ya bụ **B**, nakwa ebe ndi ozo na-ejiko ha. Eserese 1 gosiputara nke a.

Eserese 1: Owa ndinuzo

A ————— B

uzo

(cf Saeed, 2007:356)

Gbasara owa ndinike, o bu amumamu nghota echiche nke na-akowa na otutu nnabata, mgbochi di iche iche na-esite n'iji ike mee ihe nke a na-ahụ kwa ubochi. Ima atụ: *Ide mmiri nwere ike idi na-aga zute*

mgbidi. Mgbidi ahụ nwere ike igbochi ya, mee ka ọ soghachi azụ. Ide ahụ nwekwara ike ikwatu mgbidi ahụ gafee ma ọ bụ o si akụkụ ọzọ sofee. Na nkọwa Saeed (2007:357), ọwa ndịnike gụnyere: mmanya, mgbochi, mwepụ mgbochi, nkweta, ntughā ike.

4) Mburū ndị Igbo ji eziputa akwuna

Ndị Igbo nwere otutu mburū ha na-eji eziputa igba akwuna. Mburū ndị a gụnyere:

- i. igba n'ezi
- ii. abali agba aka
- iii. igba awantilo
- iv. ichighari akwa
- v. oku elu
- vi. anya/ukwu idi n'ezi
- vii. akwa aju oyi
- viii. ebe i na-aga ka m na-aga
- ix. ipu n'aka
- x. okwu n'ulo efe agu
- xi. igba nrira
- xii. ikwunye kotin
- xiii. ikpu iku anya
- xiv. mkpi na-agba ewu

5) Iji atutu nhuta tuchaa okwu Igbo gbasara igba akwuna

N'ebe a ka a gara n'ihu were atutu nhuta tuchaa okwu Igbo di iche iche metutara igba akwuna, wee tuputasiā udi echiche ndi Igbo na-amado na nke o buła.

i. Owa nhuta ndinuzo

1. igba n'ezi
Nghota nkiti: Ugboala na-agba n'ezi.

Mburu: Chika na-agba n'ezi.

Owa nhuta: ndinuzo

Na nhuta ndi Igbo, onye na-agba akwuna na-esi na be ya gawa na nke nwoke ma o bu nwaanyi abughi di ma o bu nwunye ya, sikwa ebe ahụ gakwaa na nke onye ozo. Ha na-ahutakwa ya na onye di etu a na-esi n'akwa otu onye fere na nke onye ozo. Ya bu na onye di etu a no na njem. Ha na-eji echiche etu ugboala si agba n'ezi site n'otu ebe gaa n'ebe ozo ma o bu etu enwe si esi n'otu osisi fere n'ozo amado mmadu isi n'otu onye gaa n'onye ozo.

2. igba awantilo

Nghota nkiti: Mmadu igba egwu awantilo

Mburu: Chika agbachaala awantilo.

Owa nhuta: ndinuzo, nsinebe na ntunyere

Awantilo bu egwu ndi Igbo na-ahuta di ka egwu ndi Bekee wetara a na-agu ma na-agba n'ulo mmanya nke o ga-abu onye na-agba o na-ebi onye o bua no ya nso aka etu masiri ya. Ha na-ewere echiche a mado n'igba akwuna mgbe a siri na mmadu na-agba awantilo.

3. oku elu

Nghota nkiti: oku di n'elu

Mburu: O bu onye oku elu.

Owa nhuta: ndinuzo, nsinebe na ntunyere

O buru na ndi nche obodo eburu ugboala ha na-aga ma o bu ndi n-emenyu oku ebe oku ogbugba, a ga-achoputa na o nwere oku na-enwu n'elu ugboala ndi a. Oku a anaghi ezo ezo, onye elu na onye ala na-ahu ya. O bu echiche oku a ka ndi Igbo na-amado na

nhurunuche igba akwuna oge mmadu na-agba akwuna n'udi 'achoghi m ima'. Onye di etu a anaghi ezo ihe o na-eme ezo.

4. Ebe i na-aga ka m na-aga
Nghota nkiti: Anyi na-aga otu ebe
Mburu: Ha bu ndi ebe i na-aga ka m na-aga.
Owa nhuta: ndinuzo, nsinebe na ntunyer

Oge mmadu kpo onye ozo aga ihe, onye a kpo akpo enweghi ebe o ji aka o na-eje. Ebe o bula a kwusiri, o kwusi. E nwekwara ike idu onye di etu a baa ebe o bula. Echiche di etu a ka ndi Igbo na-amado n'ebe igba akwuna di oge nwaanyi na-esi na nku fere n'ukwa. N'onodu di etu a, ihe kpo ya eje ihe bu ukpo ego, akpiri ma o bu aguu inwe mmeko. Nke a mere na o nweghi ebe o bu n'obi o na-eje. O nwere ike ikwusi ebe o bula a choro ya.

5. igba nrira
Nghota nkiti: mmadu iraghari mmadu
Mburu: Ugomma na-agba nrira
Owa nhuta: ndinuzo, nsinebe na ntunyer

O buru na onye Igbo choo ijide okuko, o na-ewere ihe di ka okà ma o bu osikapa ghasara ya n'ala. Oge okuko ahụ biaziri ka o taa oka ma o bu osikapa ahụ o jide ya. O bu udi echiche a ka ndi Igbo na-amado n'ebe igba akwuna di oge mmadu ji ihe o nwere wee na-arata nwoke ma o bu nwaanyi di ka onodu si di.

ii. Owa nhuta ndinike

6. abali agba aka
Nghota nkiti: Abali anaghi agba aka.
Mburu: Uche bu abali agba aka.

Qwa nhuta: ndinike

Ndi Igbo hutara abali di ka mmadu na-anyanisi na o nweghi ka onya ya ghara imata anu ubochi o bula. Ha na-amado echiche a oge nwoke ma o bu nwaanyi enweghi ike ino naani ya ubochi o bula. Onye di etu a ga-enweriri mmeko Edina kwa ubochi.

7. ichi ghari akwa

Nghota nkiti: Mmadu na ibe ya ichigharita akwa ha. Ya bu mmadu ichinye ibe ya akwa.

Mburu: Ha na-achighari akwa.

Qwa nhuta: ndinike

Ndi Igbo na-eji echiche ha nwere n'ebe mmadu abuo ichighari akwa no amado n'ebe akwuna di site n'ibe akwa di ka ahụ mmadu. Ihe nke a putara bu na akwa di ka ikike mmadu nke o nyere onye ozo, onye ahụ enyekwa ya ikike nke ya.

8. ipu n'aka

Nghota nkiti: Ipunari mmadu ihe n'aka

Mburu: Chinyere na-apukwa n'aka.

Qwa nhuta: ndinike (mmanyen)

Mmadu nwere ike ijide ihe di ka ego ma o bu ihe ozo n'aka onye ozo abia gbawaa ya aka nara ya ihe ahụ n'ike. Echiche a ka ndi Igbo na-amado n'ebe mmadu inara onye ozo di ma o bu nwunye ya di.

9. ikpu iku anya

Nghota nkiti: Mmadu ikpuchapu iku anya

Mburu: Ngozi akpuola iku anya

Qwa nhuta: ndinike, mwepu ogbochi

N'echiche ndị Igbo, iku anya na-egosi ihere. Ihere nwere ike ime mmadụ ka ọ ghara ime ihe dị ań aa. Nke a dị ka iwere igodo kpọchie ọnu ụzọ ka mmadụ ghara ịpụ. Onye dị etu a nwere ike iwepụ ogbochi a site n'ikukapụ igodo ahụ wee pụọ. Ọ bụ echiche a ka ndị Igbo na-amado n'igba akwuna oge nwaanyị na-esoghari nwoke na-asoghị ihere ọ bụla.

10. mkpi na-agba ewu
Nghota nkịtị: Mkpị na ewu na-enwe mmekọ
Mburu: Okeke bụ mkpị na-agba ewu.
Owa nhuta: mwepu ogbochi

Mkpị ọ bụla choro igba ewu anaghị ele anya ma ọ bụ nne ewu ka ọ bụ nwa ya. Ọ naghikwa aso ihere ma ọ bụ chee echiche ka ọ bụ nne muru ya ka ọ bụ nwanne ya. Ihe ọ ma bụ na ọ choro igba ewu. Nke ọ bụla ruru ya aka, ọ gbaa. Echiche a ka ndị Igbo na-amado n'ebe nwoke na-achụ onye ọ bụla onu kporo nwaanyị no.

iii. Owa nhuta ndinime

11. okwu n'ulo efe agu
Nghota nkịtị: Mmadu ino n'ulo na-efe agu.
Mburu: Mmachi bụ okwu n'ulo efe agu.
Owa nhuta: ndinime, nsinebe na ntunyere

Na mburu a, ndị Igbo hutara di ma ọ bụ nwunye di ka ulo. Ya mere ha ji asi na onye luru di ma ọ bụ nwaanyị achibaala ukwu n'ulo. Mmadu nwere ike ino n'ime ulo choo ka o weta ihe di n'ilo ma ọ bụ debe ihe n'ilo. Ima atụ: *Ọ buru na mmiri na-ezo, mmadu nwere ike isite n'ime ulo chenyee ihe n'ilo ma ọ buru ebe ọ di nso.* Echiche a ka ndị igbo na-amado n'igba akwuna oge onye luro di ma ọ bụ nwunye na-apu n'ezi acho nwoke ma ọ bụ nwaanyị ozo.

12. àkwà aju oyi
Nghota nkiti: Akwa anaghi aju oyi.
Mburu: Ude bu akwa aju oyi.
Owa nhuta: ndinime

Ọ buru na mmadu dina n'akwa otutu oge, a ga-achoputa na akwa ma ọ bu ebe onye ahụ dina ga-adị oku. N'aka nke ọzọ, ọ ga-aju oyi ma ọ buru na o nweghi onye dina na ya. Ọ bu etu a ka ndi Igbo na-amado n'echiche mmadu enweghi ike ino n'enweghi nwaanyi ma ọ bu nwoke ha abuo na-anori. Ha na-akpo onye di etu a akwuna.

13. anya/ukwu idi n'ezi
Nghota nkiti: Anya ya ma ọ bu ukwu ya di n'ezi.
Mburu: Anya/ukwu di ya n'ezi.
Owa nhuta: ndinime, nsinebe na ntunyere

Nke a di ka isi mmadu noro n'ime otu onu ulo. Onu ulo ahụ putara iwu na-achi ndi. Mmadu nwere ike gbaghaa iwu ahụ puo ezi. Ọ bu ike aka ya ka o ji mee nke a megide iwu. Echiche a ka ha na-amado n'igba akwuna oge mmadu gbaghara iwu megidere nwaanyi no be nna ma ọ bu na di iso nwoke ọzọ gaa n'ihu na-agba akwuna.

14. ikwunye kotin
Nghota nkiti: Mmadu itinye kotin
Mburu: Nwunye Chike kwunyere kotin n'ulo ahia ya.
Owa nhuta: ndinime

Kotin bu akwa a na-akwunye n'ulo iji gbochie mmadu ihu ihe ndi no n'ulo na-eme ma ọ bu mmadu ibata na-akughi aka. Ndi Igbo na-ewere onye na-eso nwoke ma ọ bu nwaanyi etu o si so ya di ka onye

kwunyere kotin megide iwu o bula ma o bu ndumodu norozie n'ime igba akwuna.

6) Nchikota nchoputa na mmechi

N'ime nchocha a, a choputara mburu maka igba akwuna di n'asusu Igbo. Ha bu: igba n'ezi, abali agba aka, igba awantilo, ichighari akwa, oku elu, anya/ukwu idi n'ezi, akwaaju oyi, ebe ina-aga ka m na-aga, ipu n'aka, okwu n'ulo efe agu, igba nrira, ikwunye kotin, ikpu iku anya na mkpi na-agba ewu. Tinyere nke a, owa echiche di iche iche ka ndi Igbo ji akowa mburu gbasara akwuna. owa echiche ndi a bu: ndinuzo, ndinike, ndinime, mwepu mgbochi, nkweta, nsinebe na ntunyere.

A choputakwara na ndi Igbo na-eji ihe di iche iche di na gburugburu ha nakwa mmekorita ha na ihe ndi ahụ were mado echiche n'ihe ndi ha anaghi ahụ anya. Ihe ndi ahụ gunyere ndi a: igba egwu, ikpuchapu aji iku anya, otutu mmadu idina n'otu akwa, oku inwuli elu, ikwunye kotin n'ulo, mkpi igba ewu, mmadu abuo iyikorita akwa, mmadu ino n'ulo choo ka o weta ihe di n'ezi na mmadu ipu mmadu ihe n'ike.

Ozo bu na e nwere ike jiji atumatu ntunyere wee tuchaa mburu Igbo. Nke a gosiri onwe ya n'owa echiche di iche iche onuu ji atapi ihe okwuu kwuru. A hutara owa ndinuzo, ndinime, ndinike, nkweta, mwepu ogbochi, nsinebe na ntunyere.

Nchocha a gbara mbo iziputa ma tuchaa okwu Igbo gbasara akwuna site n'iji atutu ntunyere di ka ebe mgbakwasu ukwu. Oru nchocha a gbaliri isite n'owa nhuta tuchaa mburu ndi a. Owa echiche ha ziputara gunyere: ndinuzo, ndinime, ndinike, mmanye, mwepu ogbochi, nsinebe na ntunyere. E nwere mmado echiche a na-ahụ anya na nke a naghị ahụ anya.

Edensibija

- Clauser, T. & Croft, W. (1999). Domains and image schema. *Cognitive linguistics*. Vol. 10, pgs 1-31.
- Croft, W. & Cruse, D. A. (2004). *Cognitive linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (1997). *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Echeruo, M. J. C. (1999). History of Igbo concubinage. In P. F. A. Kotey (Ed.) *New dimension in African linguistics and languages*. Trenton: African World Press.
- Gentner, D. & Smith, L. (2012). Analogical reasoning. In V. S. Ramachendran (Ed.) *Encyclopedia of human behavior (2nd ed.)*. Pgs 130-136. UK: Elsevier.
- Johnson, M. (1987). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, reason and imagination*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *The metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. (1991). *Foundations of cognitive grammar II*. Standford: Standford University Press.
- Mbah, B. M. & Mbah, E. E. (2014). *Atutu amumamu asusu*. Nsukka: University of Nigeria Press.
- Mbah, B. M., Mbah, E. E., Ikeokwu, E. S., Okeke, C. O., Nweze, I. M., Ugwuona, C. N., Akaeze, C. M., Onu, J. O., Eze, E. A., Prezi, G. O. & Odii, B. C. (2013). *Igbo adi*. Enugu: University of Nigeria Press.
- Ndimele, O. M. (2005). *Semantics and the frontiers of communication*. Port Harcourt: University of Port Harcourt Press.
- Ogbulogo, C. (2005). *Concepts in semantics*. Lagos: Sam Iroañ usi Publications.

- Piaget, J. (1952). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.
- Rodriguez, I. L. (2009). Of women, bitches, chickens and viyens: Animal metaphors for women in English and Spanish. *Cultural studies journal of universitat Jaume I*, pgs 77-100.
- Saeed, J. I. (2007). *Semantics (2nd ed.)*. Oxford: Black Well Publishers.
- Uchechukwu, C. (Ed.) (2011). *Igbo verb and cognitive linguistics. Igbo language series 3*.

Edith Ukamaka Nwobu

Ngalaba Amumamu Igbo, Communikeshon na Afrika

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

eu.nwobu@unizik.edu.ng

&

Aghaegbuna Haroldson Uwaezuoke

Ngalaba Lingwistiks

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

ha.uwaezuoke@unizik.edu.ng

uwaezuokeha@gmail.com

0000-0002-8017-4590